

Danmarks middelalderlige Kirkeklokker, særlig paa Fyen.

Foredrag ved det kirke- og kunsthistoriske Møde i Aarup
d. 21. Juli 1909.

Af F. Uldall.

I Gregor af Tours' Skrifter fra sidste Halvdel af det 6te Aarh. omtales et Signum, hvormed der blev givet Tegn til Gudstjenestens Begyndelse samt til de 7 kanoniske Tider, og som bevægedes med et Reb¹⁾. Der kan ikke være nogen Tvivl om, at der hermed menes en Kirkeklokke. Fra det 7de Aarh. møde vi mange Spor af kirkelig Brug af Klokker; i det 8de ere de bekjendte i England, og derfra kom de til Tydskland. Disse Klokker vare imidlertid sædvanlig kun smaa og forfærdigede af sammennittede Jernplader. I Irland skal der endnu findes nogle af disse ældgamle Klokker. Formen var forneden i Plan aflang ottekantet og blev opad mere oval eller cirkelformet. Ved Undersøgelse af Klokkerne i Sct. Zeno di Verona fandt jeg i 1904 en meget sjelden, lille Malmklokke, der er støbt med de nævnte Klokker af Jernplader som Forbillede og som formodentlig ogsaa gaaer tilbage til det 7de Aarh.

Til Danmark kom Kundskaben om Malmklokkerne over Tydskland og Nederlandene i det 12te Aarh. Presbyter Theophilus giver allerede i det 11te Aarh. en udførlig Fremstilling af, hvorledes man da støbte Klokkerne. Hans Klokker havde Bikubeform, og der er endnu bevaret i Europa mindst 16 af denne Art, af hvilke vi have en enkelt,

¹⁾ «Glockenkunde von Dr. Heinrich Otte», 2det Opl., S. 9.

der altsaa er en stor Sjældenhed, i Smøllerup imellem Skive og Viborg. Klokken er støbt med fordybet Indskrift, og denne Indskrift, der som altid i den tidligere Middelalder er paa Latin¹⁾, lyder i Oversættelse:

Dette Kar af Malm velsign og beskyt det o Gud²⁾.

Den er altsaa uden Aarstal, men maa regnes til det 12te Aarh. Fra denne Tid og navnlig fra det 13de Aarh. er levnet en Del romanske Klokker her i Landet, der have en temmelig langstrakt Form, runde Hanke, og ere uden Indskrift. Som Exempel paa disse viser jeg en Tegning af Klokken i Stagstrup i Thy³⁾. Fra Slutningen af det 13de Aarh. have vi en smuktformet Klokke i Slangstrup, der prydes af 4 paa fri Haand paa Klokke modellen modellerede Lillier, som have Støvdragere. Saadanne Lillier forekomme ikke i Tydskland, men minde derimod meget om Italien, saa det er ret sandsynligt, at Klokken kan være støbt af en Munk eller Lægbroder fra dette Land. I Slutningen af det 12te Aarh. var der i Slangstrup et Nonnekloster af Cistercienserordenen. Af de romanske Klokker uden Indskrift ere kun faa tilbage paa Fyen, dog kan nævnes Skeby og Langaa.

Den trediestørste Klokke i Sct. Knuds Kirke i Odense er den ældste daterede i Danmark. Formen er endnu romansk. Indskriften i Majuskler lyder i Oversættelse:

O Ærens Konge kom med Fred Aar 1300.

Peter og Paul være hilsede i Glæde.

Adam.

Efter Aarstallet følger et Par Ord som det, saavidt vides, hidtil ikke er lykkedes Nogen at tyde. — »Adam« maa være Støberens Navn.

¹⁾ I Reglen har jeg meddelt de latinske Indskrifter i dansk Oversættelse.

²⁾ Se angaaende denne og de øvrige nedenfor nævnte Klokker Værket »Danmarks middelalderlige Kirkeklokker« af F. Uldall, Kjøbenhavn 1906.

³⁾ Denne Klokke er dog omstøbt 1887.

Støberen Olavs Hinrici har efterladt sig en Gruppe paa 13 Klokker, blandt hvilke skal nævnes den mindste i Rolfsted Disse Klokker have som Regel Indskriften:

AVE MARIA GRACIA PLENA

og ere forsynede med et Aftryk af Støberens Sigil, i hvis Midte sees en lille, aflang Kirkeklokke.

Fra Begyndelsen af det 14de Aarh. have Klokkerne den gothiske, bredere Form, sædvanlig med kantede eller rigere udsmykkede Hanke. Dette gjælder saaledes f. Ex. Anders Lavrsøns Arbejder. Vi kjende af disse 11 Klokker især i Skaane, en enkelt fra Sjælland og Fyen. Den Sidste er den lille Klokke i Sct^e Katharine-Kirke i Lumby.

I Slutningen af det 14de Aarh. kom Minusklerne i Brug her i Landet i Klokkeindskrifterne. Jeg skal saaledes nævne Stormklokken i Rudkjøbing, der er støbt omtr. 1400 af Olg Jvrgensvn, og hvis Indskrift lyder:

alpha + et + dens + et + homo + a + rex + glorie + veni + cum + pare.

Indskriftens Begyndelse angives ved Aftryk af Støberens Segl, i hvis Midte sees hans Støbermærke.

Endel Klokker fra det 15de Aarh. prydedes med større eller mindre Relieffer af Christus, Madonna eller forskellige Helgener. Dette er eksempelvis Tilfældet med den af Mester Cort i 1424 støbte Klokke i Sct. Jørgens Kirke ved Svendborg. Paa den ene Side af Klokkelegemet vises Madonna staaende paa en Konsol, med Krone paa Hovedet, hvilket er omgivet af Glorie, bærende Jesusbarnet paa venstre Arm og holdende en Lillie i høire Haand. Paa den modsatte Side af Klokken sees Kirkens Værnehelgen, Sct. Jørgen, iklædt Rustning og stødende sin Lanse i Dragens Gab.

Klokken i Sct^e Marie-Kirke i Ørslev i Vends Herred, der skriver sig fra 1426, er støbt af Hinricvs Nicolai, der har sat Aftryk af sit Sigil paa samme og anbragt hele Englehilsenen som Indskrift.

Klokken i Sct. Nicolai Kirke i Krogsbølle, som er støbt 1420, har oprindelig været bestemt til Jerne Kirke ved Esbjerg, hvad der fremgaar af dens Indskrift. Den mindste Klokke i Humble paa Langeland, som støbtes i 1430 af Nicolaus Eskilii (Niels Eskildsøn) viser os den forkortede Englehilsen og det danske Rigsvaaben, hvilket sidste vi ogsaa gjenfinde paa Søsterklokken i Tolstrup ved Horsens fra samme Aar.

Forskjellige Steder her i Landet findes Klokker i Nærheden af Havet eller seilbare Aar, der i den 2den Fjerdedel af det 15de Aarh. ere støbte i Nederlandene og førte ad Vandveien til deres Bestemmelsessted. De danne en Gruppe af 12 Stkr. og Støberens Navn »Kort« finde vi angivet paa en enkelt, nemlig i Dänischenhagen ved Ekernførde. Denne Klokkes Indskrift slutter:

afanna ◊ hete ◊ ik ◊ Kort ◊ de ◊ ghot ◊ mik ◊

Aarstallet er 1435.

Som fælles for denne Gruppe er et lille Skjold med en flakt Ørn, der angiver Indskriftens Begyndelse. Det er det ældste Vaaben for Byen Kampen i Holland, der i Middelalderen var bekjendt for sine duelige Klokkestøbere. Sandsynligheden taler desaarsag for, at Klokkerne hidrøre fra denne By. Blandt de Fynske skal særlig nævnes Frørup, hvis Klokkelegeme prydes med et stort Relief af Madonna, hvortil ogsaa Indskriften slutter sig, naar den lyder:

anna ◊ dñi ◊ m ◊ rrrr ◊ xxxix iar na der hort
xpi in de ere godes unde vnser leuē vravē.

Magister Hermannus (Mester Herman), hvis Støbermærke er en Krone indeni et Skjold, var en meget anset Mand og nævnes som Borgermester i Lund. De fleste af de 11 Klokker, vi kjende, der stamme fra ham, findes i Skaane, en enkelt, nemlig den lille i Tanderup ved Aarup skal særlig nævnes her. Dens Indskrift lyder i Oversættelse:

*I Herrens Aar 1443. O Ærens Konge Christus
kom med Fred! Mester Herman.*

Den lille Klokke i »Sct^a Karen med den blaa Kaabe« i Mesinge er et Arbejde af Magister Lavrinius fra 1492. Han er rimeligvis Værkfælle til den foregaaende Støber, da han fører samme Støbermærke som denne.

Blandt nordtydske Støbere, der have arbejdet her og i Skaane i det 15de Aarh., maa nævnes Hans Ghyse, fra hvem den lille Klokke i Ullerslev skriver sig. Dens dels latinske dels plattyske Indskrift oversættes:

O Konge, gode Christus, kom med Fred. O Gud forbarme Dig. 1433.

Den største Klokke i Vor Frue Kirke i Nyborg, »Hosianna«, (før fejlagtig kaldet »Mariaklokken«), er støbt 1450, og har et Støbermærke, som vi oftere træffe paa Kirkeklokker i Mecklenburg-Schwerin, saa det er meget sandsynligt, at den unavngivne Støber skriver sig derfra. Paa Klokkelegemets ene Side findes et lavt, men stort Relief af Madonna med Krone paa Hovedet; hun vises staaende og holdende det nøgne Jesusbarn paa venstre Arm. Som en Glorie udenom Hovedet er anbragt Indskriften

virgo maria iuva¹⁾.

Lige under Madonnabilledet sees et lille Relief af Sct. Olaf med en mægtig Hellebarde i høire Haand.

Paa Klokkens modsatte Side fremstilles et tilsvarende Relief af Johannes Evangelist oprækkende høire Haand til Velsignelse og holdende Giftbægeret i venstre. Omkring Hovedet staaer:

sanctus iohannes.

Lige under dette Billede sees et lille Relief af en siddende Madonna.

Den mest bekjendte Klokkestøber her hjemme i den senere Middelalder var Peter Hansen fra Flensborg, i daglig Tale kaldt »Peter Glockengeter«. Han støbte

¹⁾ Læs: »iuva«.

oprindelig Klokke til Sønderjylland, men udbredte sig siden over Nørrejylland og Fyen. Vi kjende 40 Klokker, der ere udgaaede fra hans Haand. Han har særlig arbeidet for Odense og Omegn. »Mellemklokken« i »Vor Frue Kirke« i nævnte By bærer saaledes Indskriften:

I Herrens Aar 1493. Jesus af Nazareth, Jødernes Konge. Hjælp Jesus, Maria! saa beder jeg, hjælp hellige Anna selv tredie! Mester Hans Urne, Provst i Odense, Kristian Mule og Lavritz Thygesen vare Kirkeværger paa den Tid, Amen. Mester Per Hansen, Gud naade hans Sjæl, som støbte mig.

Denne Mesters Klokke ere ofte prydede med store Relieffer. Saaledes sees her Treenigheden og Christus paa Korset mellem Maria og Johannes.

Paa Søsterklokken, »Tolvklokken« i Sanct Hans Kirke i Odense, staaer:

Ære være Gud i det Høie og Fred paa Jorden (og) i Mennesker en Velbehagelighed. Vi love Dig, vi velsigne Dig, vi tilbede Dig, vi lovprise Dig, vi takke Dig. Aar Tusinde, fem Hundrede, fire derfra. Hr. Hans Bruun lod mig gjøre, idet Peter støbte mig til Guds og den hellige Erkeengel Michaels Ros. Klokken er altsaa fra 1496.

Fyen har i Middelalderens Slutning havt en Støber, der var hjemmehørende der, nemlig Povel Grydestøber i Middelfart. Han har været en indfødt dansk Mand; thi han anvender, medens Latinen hidtil har spillet Hovedrollen i Indskrifterne, sædvanlig det danske Sprog. Oftere finde vi hans Arbejder prydede af smaa Relieffer, der dog ere temmelig grove. Paa Klokken i Guldbjerg læse vi:

hælp gud oc sanct hans povel gridstøber melfaredid anno domini 1507.

Den store Klokke i Sct. Mortens Kirke i Skovby og Stormklokken i Vor Frue Kirke i Svendborg høre ogsaa til hans Arbejder ligesom et Par Klokker i Veileegnen. Paa den Førstnævnte af disse staaer:

I Herrens Aar 1504, til Ære for Treenigheden og den hellige Morten blev dette Værk fuldendt Sct. Budolfi Dag¹⁾ paa Sognepræst Niels Jacobsens Tid.

Blandt Reliefferne paa Klokken skal nævnes det af Kirkens Værnehelgen, Sct. Morten, der vises til Hest og delende sin Kappe med Sværdet, for at den Fattige kan skjærme sig mod Kulden. Den Sidste sees dog ikke.

»Grydestøbere« og Klokkestøbere vare Eet. Paa enkelte Klokker har Støberen endog anbragt Gryder som Støbermærke.

»Vor Frue Kirke« i Nyborg har en interessant »Vægterklokke«, som er udført af den sjællandske Støber Oluf Kegge og bærer følgende Indskrift:

I Herrens Aar 1523. Maria, Naadens Moder, Barmhjertighedens Moder, beskyt Du os mod Fjenden og modtag os i Dødens Time.

Hvad der især giver denne Klokke Betydning, er dens mindre Relieffer, af hvilke et viser Biskoppens Intronisation 3: den høitidelige Anbringelse i Bispesædet. Bispestaven holdes i den venstre Haand, og et Par svævende Engle paasætte Mitraen²⁾. Over Hovedet er en Baldakin. Et andet Relief viser Monstransen. Originalen til Reliefferne er Pilgrimstegn, sædvanlig af Bly eller Tin, der hjembragtes af Pilgrimme fra de hellige Steder, som de havde besøgt, og som de befæstede paa deres Hat eller Kappe.

Paa Klokkelegemet sees endelig et stort Kors dannet af Aftryk af 1 større og 4 mindre Mønter, de sidste de saakaldte Klippinge.

Den store Klokke i Sct. Vilhelms Kirke i Gislev, der skriver sig fra samme Støber som den nysnævnte »Vægterklokke« og har tilsvarende Relieffer, bærer følgende Indskrift:

I Herrens Aar 1523. Hjælp Jesus, Maria, Moder Anna og alle Helgener og hellige Vilhelm, Kirkens Patron. Amen.

¹⁾ Den 17de Juni.

²⁾ Jeg har den berømte Kjender af kirkelig Archæologi, Prof. Domkapitular Schnütgen i Köln, at takke for denne Forklaring.

Det har langtfrå været mig muligt i den korte Tid, der bar staaet til min Raadighed, at omtale alle de middelalderlige Klokker, som findes paa Fyen. Mine Tilhørere ville dog vistnok have faaet Indtryk af, at der endnu er Meget tilbage, der fortjener at fredes med Omhu, og at vore gamle Klokker ved nøiere Betragtning ikke sjældent bringe os Efterretninger af religiøs eller historisk Art, som vi nu ikke ville kunne erhverve ad anden Vei.
